

İmamı Gazali

EY OĞUL !

(Eyyühe'l - veled)

Bedir Yayınları

F. H. Okulu *İstanbul*
İSLÂM KLÂSİKLERİNDEN

EY OĞUL

(Eyyühe'l - Veled)

Yazan :

İmamı Gazalî

Çeviren :

Lütfü Doğan

(5 ci Baskı)

BEDİR YAYINEVİ
Ankara Cad. No. 7

Posta Kutusu - 1060
İSTANBUL

Bu eser «Birleşmiş Milletler Teşkilâtı»nın Eğitim, İlim, Kültür Dairesince (UNESCO) İngilizce, Fransızca ve İspanyolca gibi beynelmilel dillere tercüme ettirilerek Arapça metniyle beraber negredilmiş ve garp âlemine tanıtılmıştır. Ayrıca çeşitli zamanlarda diğer garp ve şark dillerine de çevrilerek, defalarca basılmıştır.

HİKMET GAZETECİLİK LTD. ŞTİ.
(Tan Matbaası)
İ s t a n b u l — 1 9 6 9

Ö N S Ö Z

İMAMI GAZALÎ'NİN HAYATI FİKİRLERİ VE ESERLERİ

İmamı Gazalî, İslâm tefekkür târihinin en mümtâz simalarındandır. Ölümünden sekiz asır geçmiş olmasına rağmen eserleri ve düşünceleri müslümanların her sınıfı arasında bütün tazeliği ve canlılığı ile hâlâ yaşamaktadır. (1)

İmâmı Gazalî'nin künyesi Ebû-Hâmîd Muhammed bin Muhammed'dir. Lâkabı ise Hücetü'l-İslâm ve Zeynü'd-Din'dir.

İmamı Gazalî, milâdî 1058 senesinde Tûs şehrinde dünyaya geldi. Babası fakir bir kimse olmakla beraber, Gazalî'nin ve kardeşinin iyi yetişmeleri için, ilim öğrenmelerine ihtimam etmişti. Gazalî, evvelâ Tûs'ta daha sonra Cürcan'da okudu. Cürcan'da okuduğu dersleri not ettiği defterlerin, vatanına dönüşünde içinde bulunduğu kervanı soyan haydutlar tarafından gaspedilmesi hâdisesi tarihte şöhret bulmuş olduğundan naklediyoruz:

İmamı Gazalî, kervanı basan haydutların reisinden, defterlerini geri vermesini, zira bunların hiçbir işlerine yaramıyacağını söylemişti. Haydutların reisi o defterlerde ne olduğunu sorduğunda: «Onlara yazılı bilgileri edinmek için yurdumu terkettim ve uzun müddet süren taksilimin semeresini onlara yazdım» dedi. Haydutların reisi güldü ve: «Na-

---

(1) İbn'el-Subki «Tabakat» ında Gazalî için şu satırları yazmaktadır: «Hazreti Muhammed'den sonra bir peygamber gelecek olsaydı bu, muhakkak Gazalî olurdu.» Subkî'nin bu hükmü elbette mübalâğalıdır. Fakat İmamı Gazalî hakkındaki hissiyata tercüman olmak cihetinden calib-i dikkattir.

sıl olur da ilim tahsil etmiş olduğunu ileri sürebilirsin? Bak-sana defterlerin elinden alınınca hiç ilmin kalmıyor» dedi. Def-terleri de geri verdirtti. Bu hâdise İmamı Gazalî üzerinde büyük bir tesir bıraktı ve memleketine dönüşünde ilk işi defterlerdeki notları hafızasına naksetmek oldu.

İmamı Gazalî'nin hayatını ve fikri mücadelelerini iyice kavrayabilmek için yaşadığı devri iyi bilmek gerektir. Bu bakımdan İslâm âleminin ve dünyanın, Gazalî'nin yaşadığı asırdaki durumunu kısaca tasvir ediyoruz:

O zamanda İslâm âleminde siyasi ve fikri bakımdan büyük bir kargaşalık hüküm sürüyordu. Bağdat Abbasi hali-felerinin hâkimiyetleri zayıflamaya yüz tutmuştu. Buna mukabil Büyük Selçuk Devletinin sınırları genişliyor ve nü-fuzu artıyordu. Gazalî, bu devletin büyük hükümdarı olan Tuğrul Beyin, Alparslan'ın ve Melîşah'ın devirlerini idrak etmişti. Melîşah'ın kıymetli veziri Nizamü'l-Mülk hem savaş meydanlarında zaferler kazanıyor, hem de o zaman dünyada mevcut en parlak ilim ocakları olan İslâm Üniver-sitelerini açıyordu. Gazalî 23 yaşında iken Şarkta esrarengiz bir adam belirmişti. Bu adam ismi etrafında hâlâ bir esrar hâlesi bulunan Haşhaşin mezhebinin reisi Seyhü'l-Cebel Hasan İbn Sabbah idi. Garplılarca daha ziyade rubâile-riyle tanınan, İslâm âleminde ise bir matematikçi olarak bilinen meşhur Ömer Hayyam dahi İmamı Gazalî'nin mu-asırlarındandır.

Mısır tahtında, inhitat halinde bulunan Şii Fatımi hane-danı vardı. Avrupa'da ise Endülüs İslâm devleti gerilemeye yüz tutmuş bir vaziyette idi. Mukaddes toprakları müslü-manlardan almak için ilk hacı seferi Gazalî zamanında ya-pılmıştı. 40 yaşında iken Antakya ve bir yıl sonra Kudüs, hacılar tarafından zaptedilmişti.

Siyasi bakımdan İslâm âlemindeki bu karışıklığı fikri bir hercümere tamamlıyordu. İslâmiyetin birliğini doğrudan doğruya kuvvetle yıkamıyan iç ve dış düşmanlar, zehirle-rini halk arasında bâtil fikirler yaymak suretiyle akıtıyor-lardı. İslâm'da düşünce ve iman birliği sarsılmıştı. Bir ta-raftan eski Yunan felsefesi ile İslâm akidelerini te'lif et-mek istiyen Felâsife, diğer taraftan Kur'anı Kerim'in apa-

çık âyetlerini karanlık ve esrarlı tefsirlere mevzu yapan Batınîler ve her iki zümreye karşı ehl-i sünnet inanışlarının müdafaasını yüklenmiş olan kelâm âlimleri arasındaki mücadele bitip tükeneyeceğe benzemiyordu.

Gazalî'nin hayatında ve eserlerinde, siyasî ve fikrî panoramasını kısaca tanıttığımız bu devrin tesirleri vardır. Bu ciheti daima gözönünde bulundurmak lâzımdır.

Gazalî tahsiline devam için Nişapur'a gitti. Zamanın en büyük âlimlerinden olan müctehid İmamü'l - Haremeyn Ebu'l - Maali el - Cüveynî'nin talebesi oldu ve müstesna zekâ ve çalışkanlığı ile temayüz etti. Az zamanda ilimde hocası ile hem-âyâr oldu. Hocasının ölümünden sonra Nizam'ül-Mülk tarafından Nizamiye Medresesine, Ebû İshak el-Şirazî'nin yerine tâyin olundu. Etrafına kalabalık bir talebe kitlesi toplandı. Şöhreti gittikçe arttı. Halk tarafından geniş bir muhabbet gördü. Fakat 488 H. senesinde birdenbire bu parlak hayatı terketti. Rûh âleminde büyük bir sarsıntı oldu. Bunu kendi tercüme-i hâli (otobiyografisi) olan «El-Munkizu mine'd-Dalâl» (2) adlı eserinde tafsilâtiyle anlatmaktadır.

İmamı Gazalî'nin hayatında bir dönüm noktası teşkil eden bu değişiklik, içinde gittikçe büyüyen ve manevî huzurunu kaçıran bir şüpheden ileri geliyordu. Dili tutulmuş, belâgat ve fesahati yokolmuştu. Üstelik bedenî bakımdan da rahatsızlanmıştı. Bunun üzerine etrafındakilerin bütün rica ve ısrarlarına rağmen medresedeki derslerini bıraktı ve Bağdat'tan ayrıldı. Bundan sonra ömrünün 10 yılını uzlette geçirdi. Seyahatler yapıyor ve sofiyâne bir hayat sürüyordu. Evvelâ Şam'a gitti. 2 sene riyazet ve nefis mücadelesi ile vakit geçirdi. Sonra Kudüs'e gitti. Bu esnada halkla temas etmekten çekiniyor ve daimî bir iç murakabesi halinde bulunuyordu. «Kaal» âleminden «hâl» âlemine geçmenin neş'esi içindeydi.

Nihayet Cenab-ı Hakkın hidayet güneşi kalbine doğ-

---

(2) Türkçeye iki defa tercüme olunmuştur. Sonuncusu Maarif Vekâleti Şark - İslâm Klâsikleri serisi meyanında basılmıştır.

du. İlâhî bir lütûf eseri olarak bütün şüphelerden âri, tahkiki bir iman sahibi oldu. Bağdat'a tekrar döndü. En büyük eseri olan «İhya'» yı okutmaya başladı. Etrafına yine kalabalık bir dinleyici kitlesi toplanmıştı. Fakat yalnızlığa alışan ruhu bu halden sıkıldı. Tûs'a çekildi. Orada on sene müddetle her türlü âlâyîsten uzak bir hayat geçirdi. Bu esnada İslâm âleminde fitne artmıştı. Nihayet Selçuk Veziri Fahrü'l-Mülk'ün ricası ve ulemâ ile yaptığı istişare sonunda tekrar irşad ve mücadele sahnesine çıktı. (M. 1105). Ömrünün sonuna doğru tekrar vatanı olan Tûs'a döndü. Evinin civarına bir tekke, bir de medrese inşa ettirdi. Günleri irşad ve ibadetle geçiyordu. Kendisini çekemiyenler Sultan Sencer'e onu, Ebû Hanife hakkında kötü sözler söylediği iftirası ile jurnal ettiler. Padişah'ın ısrarlı daveti üzerine Sencer'in huzuruna götürüldü. Padişah Gazalî'ye büyük hürmet gösterdi, tahtından kalkıp yerine onu oturttu. Hakikati bizzat o büyük âlimin ağzından işittikten sonra, izzet ü ikram ile memleketine yolladı. Gazalî burada 1111 (505) tarihinde vefat etti. Allah'ın Rahmeti üzerine olsun!..

İMAMİ GAZALÎ'NİN BAŞLICA ESERLERİ

1 — İhyâu Ulûm-üd-din: Gazalî'nin en meşhur ve en büyük eseridir. Bu kitapta fıkıh ile tasavvuf mezc edilmiştir. Dört kısımdır: Rub el-ibadât, Rub el-adât, Rub el-mühlikât ve Rub el-münciyât: Her kısmı da 10 kitaba bölündüğüne göre eserin tamamı 40 kitap tutmaktadır. İhyâ yazılışından bu yana İslâm âleminde en çok okunan bir kitaptır. Muhtelif şerhleri, açıklamaları, kısaltmaları yapılmıştır. Seyyid Muhammed el-Murtaza el-Zebidî'nin yazdığı 10 ciltlik şerh en tanınmış olanıdır.

2 — El-İktisad fil-İ'tikad: İtikada dairidir.

3 — Tehafüt el-Felâsife: Aristo felsefesinin tenkididir.

4 — El-Munkiz min el-dalâl ve'l-musil ilâ zi'l-izze ve'l-celâl: İmamı Gazalî, bu kitabında hakikate ve hidayete nasıl eriştiğini anlatmakta ve çeşitli fırkaları inceleyerek tenkid etmektedir.

5 — Makasid el-Felâsife: Felsefeyi tenkid etmeden

önce onun bütün mes'eleleri açık bir şekilde bu kitapta yazmıştır.

6 — El-Mustasfa : Usûl-i fıkha dair olup bir mukad-dime ile 4 fasıldan ibarettir.

7 — Kimya-yı Saâdet: İman, amel ve tasavvuf'tan (= ahlâk) bahseder. İhya'nın farisî lisanına yapılmış bir ter-cümesi mahiyetindedir.

8 — El-Kıstas el-Mustakîm: Batınîlere reddiye olarak yazılmıştır.

9 — Bidayet el-hidaye: Din ve ahlâk bilgilerini öğreten ve halka hitab eden bir kitaptır. Birinci kısmında zahiri ibadet ve ahlâktan, ikinci kısmında kalbin itaat ve isyanın-dan bahseder. Sonra göz, kulak, dil, vücut, cinsiyet uzuv-ları, eller ve ayakların güzel kullanılışından söz eder. Son faslında da kalbin haset, iki yüzlülük ve kibir gibi kötü-lüklerden temizlenmesini anlatır. Çok faydalı ve herkesin anhyabileceği seviyede bir din kitabıdır.

İmamı Gazalî'nin bilinen bütün eserlerinin sayısı tak-riben 75 i bulmaktadır. Bunların listesi müsteşrik Brockel-mann'ın (Geschichte der Arabischen Literatur) adlı ese-rinde yazılıdır. (Supplementband 1,744).

İMAMI GAZALÎ'NİN FİKİR HAYATI

Kelâm'da Gazalî: İmamı Gazalî'nin kelâm sahasındaki fikirleri İslâm düşünce tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Kelâm'ın daha ziyade akaid kısmına ehemmiyet ver-miş olan Gazalî aklı ön plânda tutmuştur. Mantık ve mü-nazara prensiplerini muvaffakiyetle kullanmıştır. Kelâm il-mi kendisini tatmin etmemiştir. Zira bu ilim muarızlarının kabulüne bağlı birtakım mukaddimelere dayanmaktadır. Gazalî böylece aklın yerine mükâşefeyi koymuştur.

Gazalî eh-i sünnete muhalif fırkalarla da mücadele et-miştir. Bilhassa mütezile ve batınîye ile çatışmıştır. O de-virde batınîler ortalığa fesat saçıyorlardı. Gazalî bunlara karşı beş, altı eser yazmış ve onların bütün fikirlerini çü-rütmiştir. Kendisi bizzat Halife tarafından bu mezhebi redd ve ibtâl etmeğe me'mur edilmişti.

Felsefeciler mücadelesine gelince: İmamı Gazalî evvelâ felsefeyi iyice tetkik etti. Bütün esaslarını öğrendi. Sonra onu tenkid etti. Bilhassa Aristo'ya ve onun muakkibi olan İbni Sina' ile Farabiye hücum etti. Bunlar 20 mes'eledede ehl-i sünnetten ayrıyorlardı ki, üçü küfrü mücipti.

Gazalî ve Fıkıh: Müctehid idi. İctihadı Şafi'i mezhebine uygun oldu. İmam-ı Gazalî'ye islâm feylesofu diyenler oluyor. Bu büyük imam feylesof değildir. Bir islâm âlimi, bir müctehid idi.

Gazalî ve tasavvuf: Gazalî'nin memleketi olan Tûs o asırda büyük bir tasavvuf merkezi idi. Gazalî küçükliğinde ve talebeliği esnasında sofi muhitlerinde yaşadı. Tedris hayatında ise tasavvuf ikinci plânda kaldı. Nihayet geçirdiği ruh ve iman buhranlarından sonra tekrar tasavvufa döndü. Yalnız aklın insanı hıdayet ve saadete götüremiyeceğini anladı. Gazalî'ye göre gerçek bilginin kaynağı ancak ilâhî âlemden parlayan bir nûrdur.

İMAMI GAZALÎ HAKKINDA YAZILAN EN MUFASSAL TÜRKÇE ESERLER ŞUNLARDIR:

MEHMET ALÎ AYNÎ, Hücetü'l-İslâm İmamı Gazalî, İstanbul Matbaa-yı Âmire, 1327, 367 sayfa, Eserin başında Manastırlı İsmail Hakkı'nın bir takrizi vardır. Müellif, eserin mukaddimesinde Baron Carra de Vaux'un İmamı Gazalî hakkında te'lif ettiği kitabı örnek tuttuğunu ifade etmektedir. Carra de Vaux'nun eseri 1902 de Paris'de basılmıştır.

RIZAEDDİN BİN FAHREDDİN, İmamı Gazalî, Orenburg (Rusya), Vakıf gazetesinin matbaası, 1910, 96 sayfa. (Meşhur İrler serisinin 3 cü kitabı). Tabii ve naşiri: Ahmet İshakî-Şark Kitabhanesi.

Mehmed Şevket EYĞİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

— RAHMAN VE RAHİM OLAN ALLAHIN ADI İLE —

Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a; (iyi) âkibet ondan ittika edenlere; salât ve selâm O'nun Peygamberi Muhammed'e (aleyhisselâm) ve bütün âline olsun!

BU KİTABIN TELİFİNİN SEBEBİ :

Ey okuyucu! Bilmiş ol ki Şeyh, İmam Zeyn'üddin, Hüccet'ül İslâm (1) Ebû Hâmid, b. Muhammed el-Gazali'nin (Allah ruhunu takdis etsin) eski talebelerinden biri, yıllarca onun hizmetine devam etmiş ve ondan okuyarak ilimleri en ince noktalarına kadar öğrenmiş ve ruhi faziletlerini geliştirerek kemâle erdirmişti. Günün birinde bu eski talebe kendi kendine düşünürken aklına şu fikir geldi ve dedi ki: «Şimdiye kadar çeşitli ilimler okudum, ömrümün baharını bunları öğrenmek ve toplamakla harcadım. Şimdi bu bilgilerden hangilerinin yarın ahirette bana fayda temin edeceğini ve kabrimde yardımcı olacağını bilmem lâzım ki, lüzumsuz olanları terkedeyim. Nitekim Resûlullah Sallallahü aleyhi ve sellem şöyle niyaz etmişti: «Allahım faydasız ilimden sana sığınırım».

Bu düşünce talebenin fikrini devamlı olarak işgal etti ve nihayet onu Şeyh Hüccet'ül - İslâm Muhammed el-Gazali'ye (Allah ruhunu takdis etsin) yazarak akıl danışmaya, bazı mes'eleler sorup ondan nasihat ve dua istemeye sevketti. Ayrıca ona şunları da yazdı:

---

(1) Zeynüddin = Dinin ziyneti, Hüccetül-İslâm = İslâmın delili, Bunlar İmamı Gazali'nin lâkablarıdır.

«Fihakika şeyhimin «İhyau ulüm'üd-din» (2) adlı kitabında ve te'lif ettiği diğer eserlerinde, sorduğum mes'elelere cevap verilmektedir. Fakat ben, Şeyhimin verdiği cevapları muhtevî evrakın, hayatım müddetince beraberimde bulunmasını ve ömrümce —inşallah— içindeki düstûrlarla amel etmeyi murad etmekteyim.»

Şeyh bunun üzerine şu risaleyi kaleme alarak ona gönderdi. (V'Allahu a'lem.)

(2) İhya'u Ulümü'd-din = Din ilimlerinin yeniden canlandırılması. İmamı Gazali'nin en mühim eseridir. Bu kitap İslâmiyeti ehl-i sünnet nokta-i nazarından bütün cepheleriyle gayet güzel ve vazih ve mükemmel bir şekilde açıklamaktadır. Kur'an-ı Kerim, ehadis-i nebeviye ve takva duygusu üzerine tertip edilmiş olup dialektik kelâm ve skolastik bürhanlar ilmine başvurulmuştur. Gayet hünerli ve san'atlı bir tarzda tertip edilmiş olup dört cilde bölünmüştür. Her ciltte kendi içine 10 kitaba, yâni 10 mevzua ayrılmıştır.

BİRİNCİ CİLT: Belli başlı ibadetler, namaz, zekât, oruç, hac, Kur'an okumak, tefsir etmek, namaz vakitleri... Baş tarafında ilme ve imanın temellerine ait iki kitap vardır.

İKİNCİ CİLT: İyi huylar, güzel ahlâk. Yemek, içmek, evlilik, ticaret ve bilcümle muamelât, seyahat adabı. Dostluk kardeşlik, münzevî yaşamak, haram, helâl, musiki ve şarkı dinlemek, v.s... gibi.

ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLTLER: Tasavvufa ve tasavvuf ahlâkına dairdir. Üçüncü ciltte helâk edici huylar (Mühlikât), dördüncüde iyi huylar (Münciyat). Kötü ahlâkın düzeltilmesi, şehvetin dizginlenmesi, dilin âfetleri, öfke, kin, hased, cimrilik, paraya tamah, kibir, v.s... İyi huylar: tevbe, sabır, takva, ümid, fakr, zühed, tevekkül, v.s.... En son kitaplar ölüme, basübadelmevte ve ahiret hayatına aittir.

(Bu eserin tamamının basılmış Türkçe tercümesi yoktur.)

FAYDASIZ BİLGİ :

Ey sevgili ve aziz oğlum! — Allah seni kendisine müti olan kullarından kılsın ve dostlarının yolundan yürütsün — Bilmiş ol ki, en güzel nasihatlerin kaynağı Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem Risaletidir. Eğer sen şimdiye kadar ondan başka şeyler öğrendiysen, benim nasihatime ne ihtiyacın var? Şayet o risalet kaynağından hâlâ bir şey alamadıysan söyle bana: Geçirdiğin bunca yıllar boyunca ne kazandın, ne öğrendin.

Ey oğul! Resûlullah (S.A.) 'in ümmetine vermiş olduğu nasihatlar içinde şu sözler de vardır: «Allahü Teâlânın kulundan yüz gevirdiğinin alâmeti o kulun kendisine faidesi olmıyan, yararsız işlerle uğraşmasıdır. Bir kişi yaratılışının sebebi olan zikir, ibadetten gayrı bir işle ömrünün bir saatini geçirse, «Ceza gününde» muhakkak ki hüsrana uğramaya müstahaktır. Kırk yaşını almış bir kimsenin hayrı şerrinden üstün değilse o adam cehennem ateşine hazırlansın.» Bilgili ve anlayışlı kimseye bu nasihat yeter.

BİLDİĞİ İLE ÂMİL OLMAK :

Ey oğul! Nasihat vermek kolaydır. Onu kabul edip mucibince amel etmek ise güçtür. Çünkü heva ve hevesine uyan kişilere nasihat acı gelir. Yapılmaması emredilen işler (menahi) ise onların kalblerine hoş ve şirin görünür.

Bu sözlerimle bilhassa ilmin şekline bağlı kalarak, vakitlerini nefsin faziletini ve dünya mevkilerine ulaştırarak yolları nazari bir şekilde araştırmakla geçiren kimseleri kasdediyorum. Onlar, mücerred ve nazari ilmin kendilerini kurtaracağını ve bilgileriyle amel etmekten müstağni olduklarını zannederler. İşte bu feylesofların inancıdır. Subhanallah! Bu mağrur ve sathi kişiler bilmiyorlar mı ki, öğrendikleri bilgiyle amel etmezlerse bu bilgileri Resûlullah (S.A.) 'in «Kıyamet günü en şiddetli azaba çarpılacaklar, Allah'ın bilgilerinden kendilerini istifade ettirmediği kimselerdir.» buyurduğu vecihle aleyhlerinde delil olacaktır.

Rivayet olunur ki Cüneyd (3) — Allah sırrını takdis

— veratından sonra rüyada görüldü. Ona şu sual soruldu:

— Ey Ebü'l-Kasım, halin nice dir, ne haber? Cüneyd bu suale şu cevabı verdi:

— «Dünyada sarfedilen o güzel lâfızlar ve yaldızlı sözler fayda vermedi, bâtin ilimlerinin esrarlı ıstılahları hiç bir işimize yaramadı. Bize ancak gece yarısı kıldığımız rekâatçıklar (namazlar) yaradı.»

Ey oğul! Amel bakımından müflis olma, hâl ilminden geri kalma, bil ki, sadece nazari ilim sana yardım elini uzatmaz. Bak sana bir misal vereyim: Yanında on hind kılıcı ve diğer başka silâhlar bulunsun harpçi ve yiğit bir adama büyük ve dehşetli bir arslan hücum etse, sanır mısın ki elindeki silâhlarla vurmaksızın o yiğit adam kendini kurtarabilir? Pek iyi bilirsin ki onun kurtuluşu ancak hareket ve darbe ile mümkündür. Keza yüz bin ilmi mes'ele okumuş ve öğrenmiş olan, fakat öğrendikleri ile amel etmeyen bir adamın vaziyeti de böyle değil midir? O ancak bildikleri ile amel ederse bir fayda sağlayabilir. Onu ancak amelî kurtaracaktır. Ve yine hasta bir adamın ateşi yükselse ve sarılığa tutulsa, ilâcı da sekencebîn ve keşkâp (4) olsa hastanın şifası ancak bu ilâçları kullanmakla ka-bil olacaktır.

B E Y T

İki bin rıtl, (5) şarap tartsan da
İçmedikçe sarhoş olmazsın! (6)

Evet işte bunun gibi, yüz sene ilim tahsil etsen ve bin kitab telif etsen, amel etmedikçe Allahü Teâlâ'nın rahmetine hak kazanamazsın. Zira Allahu teâlâ şöyle buyuruyor:

(3) Cüneyd (Ebü'l-Kasım): Irak'lı tanınmış mutasavvıf. (Öl. 910 M.)

(4) Sekencebîn ve Keşkâp: Ortaçağ tıbbının ilâçlarından.

(5) Rıtl: O devre ait bir mayi ölçeği.

(6) Muhammed Emin el-Kürdi'nin farsça beytinin tercümesidir. Aslı:

Ger meyi dü hezar rıtl hemi peymayi
Ta mey ne hori nebaşedet şeydayi

«İnsan için kendi sâ'yinden başka bir şey yoktur.» (Sûre 53; 39).

«Herkim Rabbine kavuşmak isterse yararlı işler işlesin...» (Sûre 18; 110)

«İman ederek yararlı işler (âmâli salihâ) işliyenlerin konakları Cennet bahçeleri olacaktır. Onlar orada ebedî kalırlar. Oradan çıkmak ve ayrılmak istemezler.» (Sûre 18; 107 - 108)

«... Yaptıklarının cezası (karşılığı) olarak ...» (Sûre 9:95)

«... Onlardan sonra öyle kötü bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. Bunlar da azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir. Ancak tevbe edip iman eden ve yararlı işler işleyenler Cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğramazlar.» (Sûre 19:59-60)

Şu hadîs-i şerife ne dersin?

«İslâm beş temel üzerine bina kılınmıştır: Allahtan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in (S. A.) Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek; Ramazan orucunu tutmak, (mümkün olursa) Hacca gitmek.»

İMAN VE AMEL :

İman dil ile ikrar, kalb ile tasdik ve erkânîyle amel etmektir. Amelin ehemmiyetinin delilleri sayıya gelmeyecek kadar çoktur. Her ne kadar kul, Cennete Allahu Teâlâ'nın fazl ü keremi ile ulaşırsa da daha önce ona taat ve ibadetle hazırlanması gerekir. «Muhakkak ki Allah'ın Rahmeti iyilik yapanlara (muhsinlere) yakındır» (Sûre 7:56). «İnsan sadece iman etmekle Cennete girebilir» denilse, buna «Evet» diye cevap veririz. Fakat acaba oraya ne zaman erişir ve o hedefe varmak için ne kadar zor engeller katedecektir? Bu engellerin en başta geleni imandır. Zira amelle kuvvetlendirilmeyen iman Cennete kadar dayanabilir mi? Cennete varsa bile oranın müflis bir sakini olmaz mı? Hasan Basrî (7) hazretleri diyor ki: «Kıyamet gününde Allahu Teâlâ kullarına:

---

(7) Hasan Basrî: Hicretin ilk yarısında yaşamış büyük kelâm âlimi ve mutasavvıf.

— Ey kullarım! Rahmetimle Cennete girin ve Cennetin mertebelerini amelleriniz nisbetinde taksim edin, diyecektir.»

Ey oğul! Yararlı işler (âmâli salih) işlemedikçe mü-kâfatını bulamazsın. Hikâye edilir ki: Beni İsrâilden bir adam Allahu Teâlâ'ya yetmiş sene ibadet etti. Allahu Teâlâ onun bu halini meleklerine bildirmek istedi ve ona bir melek gönderdi. Melek o kula giderek, bu kadar ibadete rağmen Cennete girmeye lâyık olmadığını Cenabı Hak tarafından kendisine haber verdi. Bu haberi alan âbid: «Biz ibadet için yaratıldık, muhakkak ibadet etmemiz lâzımdır» dedi.

Melek Rabbinin huzuruna dönünce:

— İlahî, Sen o kulunun verdiği cevabı daha iyi bilirsin dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

— O madem ki ibâdetimizden yüz çevirmedi: Biz de keremimizle ondan yüz çevirmeyiz. Ey meleklerim şahid olun ki Ben onu affettim, buyurdu.

Resûlullah (S. A.) buyurur ki: «(Kıyamet gününde) Hesaba çekilmeden önce, kendi muhasebenizi yapın, (amelleriniz) tartılmadan önce siz onları tartınız.»

H. Ali (R. A.) «Çalışmadan (Cennete) erişeceğini zanneden adam boş bir ümide saplanmış. Sadece kendi cehd ü gayretiyle (Cennete) ulaşacağını zanneden ise kendine çok güvenen kimsedir» buyuruyor. Hasan Basri hazretleri «Amelsiz Cennet talebi bir günâhtır», «Hakikatin ayırıcı alâmeti, karşılığını düşünmeksizin yararlı işler yapmakta devam etmektir» diyor. Resûlullah (S. A.): «Akıllı insan nefesine zorla boyun eğdirerek ölümden sonrası için çalışan kimsedir. Ahmak ise nefesine uyup Allahu Teâlâ'ya karşı boş ümitlere kapılındır» diye buyurmuştur.

Ey oğul! İlim tahsili ve kitap mütâlâası için nice geceleri ihya ettin; ve kendine uykuyu haram kıldın! Bilmem bunlara sebep ne idi? Eğer gayen dünya malına nail olmak ve emsaline tefahür etmek idiyse yazık sana, yazıklar olsun sana! Yok böyle değil de maksadın Peygamber Efendimizin (S. A.) şariatını iyha etmek, ahlâkını gü-

zelleştirmek, nefs-i emmareni öldürmek idiyse ne mutlu sana, ne mutlu sana! Şu şiiri söyleyen ne güzel söylemiş:

B E Y T

«Yazık senden başka birini görmek için uykusuz kalan gözlere,

Yazık Senden başkası için dökülen o göz yaşlarına.»

Ey oğul! Dilediğin kadar yaşa, nasıl olsa öleceksin; dilediğini sev, nasıl olsa ayrılacaksın: dilediğini yap, nasıl olsa hesabını vereceksin.

Ey oğul! Kelâm, mantık, tıp, belâgat, şiir, nücum, aruz, sarf, nahv tahsili ile Allahu zülcelâl'in kendisine ibadet edersin diye vermiş olduğu ömrü zayi etmiş olmaktan başka eline ne geçti? (*)

Hazreti İsa Aleyhisselâm'ın İncil'inde şuna rastladım:

«Bir ölünün tabuta konulduğu saatten, kabrin kenarına getirildiği ana kadar, Allahu Teâlâ azametiyle o ölüden kırk سوال sorar :

Birincisi : «Ey kulum! Senelerce halkın gözüne güzel görünmeye çalıştın. Bana ise bir saat bile hoş görünmeye çalışmadın». Halbuki Allahu Teâlâ hergün, her an senin kalbine nazar eder ve sen O'nun nimetlerine gark olduğun halde başkaları için çırpınıyorsun! Halbuki sen bu hitabı iletmezsin, çünkü sağırsın.

Ey oğul! Amelsiz ilim deliliktir, ilimsiz amel de hiçliktir. Ve bilmiş ol ki, bugün seni günahlardan uzaklaştırmayan ilim, yarın seni Cehennemden ateşinden de uzaklaştırmayacaktır. Bugün (fırsat eldeyken) ilminle amel etmezsen ve geçmiş günleri de telâfiye çalışmazsan yarın kıyamet gününde:

«Ey Rabbimiz bizi dünyaya geri gönder de salih ameller işliyelim» (Sûre: 32, âyet 12) diyeceklerden olacaksın. Bunun üzerine elbette ki sana:

— Ey ahmak sen oradan geliyorsun! denir.

(*) İmamı Gazalî burada, ömürlerini sadece dünyâ ilimlerini öğrenmek için harcayan ve Allah'ı unutan kimseleri kastediyor.

Ey oğul! Ruhunu olgunlaştırmaya, nefsine hâkim olmaya, bedenini de ölüme hazırlamaya gayret et. Çünkü son menzilin kabirdir. Kabir ehli her an oraya vasil olmanı gözlüyor. Sakın oraya azıksız varayım deme! Hazreti Ebûbekr-is Sıddık (Allah ondan razı olsun): «Bu cesetler ya bir kuş kafesidir yahut bir hayvan ahırıdır» diyor. Kendi kendine biraz düşün, acaba sen bunların hangisindensin? Şayet ulvî kuşlardan isen «Rabbine dön» hitabını işitince, Cennetin burçlarının yüceliklerine erişinceye kadar kanat çırpacaksın. Hz. Resul (S.A.)'in: «Sa'd bin Muaz'ın (8) ölümünden arşü'r-Rahman sarsıldı» buyurduğu gibi. Allah korusun, bunun aksine gayet hayvanlar zümresinden isen Allahu Teâlânın: «Onlar hayvanlar gibidir. Belki sapıklıkta onlardan daha aşağıdır» (Sûre 7:179) buyurduğu gibi dünyadan ayrılınca, doğruca Cehennem'in kızgın ateşini boylamıyacağını temin edebilir misin?

Rivayet edilir ki: Hasan Basrî Hazretlerine (Allah Rahmet etsin) bir bardak soğuk su verilmişti; bardağı eline alınca bayıldı ve bardak elinden düşerek kırıldı. Kendine gelince:

— Ey Ebû Said, sana ne oldu? diye sordular.

— Cennettekilere «Ey Cennet ehli! Allah'ın size verdiği sudan ve rızıklardan bize de akıtınız» diye bağıran Cehennem ehlinin arzularını hatırladım... diye cevap verdi.

Ey oğul! Eğer sana sadece nazari ilim kâfi gelse ve ayrıca iyi işler işlemek gerekmeseydi Allahu Teâlânın: «Benden bir şey dileyen var mı, tevbe eden var mı, istiğfar eden var mı?» nidaları faydasız olurdu.

Rivayet edilir ki, sahabe-i kiramdan bir cemaat (Allah onlardan razı olsun) Resulullah'ın (S.A.) yanında Abdullah b. Ömer'i (9) (R.A.) andılar. Hz. Peygamber (S.A.);

---

(8) Sa'd b. Muaz: Peygamber efendimizin arkadaşlarının ileri gelenlerindendir. Hendek muharebesinde aldığı yaralardan öldü.

(9) Abdullah b. Ömer: Hazreti Ömer'in oğlu: ekâbir-i sahabeden, fıkıh, hadîs, tefsir ilimlerinin ilk üstadlarından,

— O ne iyi adamdır, keşke (bir de) geceleri namaz kılsa, dedi. Yine ashabından birine:

— Ey filân, gece çok uyuma! Geceleri çok uyku sahibini kıyamet gününde fakir kılar, buyurdu.

Ey oğul! «Gecenin bir kısmında uyayıp, (Kur'an okuyarak) namaz kıl!» (İsra sûresi, 79) bir emirdir, «Seher vakitlerinde de onlar istiğfar ederlerdi» (Zariyat Sûresi: 18) bir şükürdür «...Seherlerde Allahtan mağfiret dileyenler...» (Âl-i İmran sûresi: 17) bir zikirdir.

Hz. Peygamber (S.A.): «Allahu Teâlâ üç sesi: Tan ağarırken öten horozun sesini, Kur'an okuyanın sesini, seher vakti istiğfar edenin sesini sever» buyurdu.

Süfyanı Sevrî Hazretleri (10) (Allah ona rahmet etsin) diyor ki: «Allahu Tebareke ve Teâlâ seher vakti esen ve zikir ve istiğfarları kendisine ileten bir rüzgâr yarattı.» Ve yine diyor ki: «Gecenin evvelinde bir münadi Arşın altından şöyle nida eder: Ey âbidler kalkın! Bunun üzerine âbidler kalkarlar, Allah'ın dilediği kadar namaz kılarlar. Sonra gecenin ortasında bir münâdi yine nidâ eder: Ey müttekiler uyanınız! Müttekiler uyanırlar ve seher vaktine kadar namaz kırlar. Seher olunca bir münâdi: Ey istiğfar edenler kalkınız! diye nidâ eder. Bunun üzerine müstağfirler kalkarlar ve tevbe istiğfar ederler. Fecir attıktan ve güneş doğduktan sonra bir münâdi de: «Haydi ey gafiller doğrulunuz!» diye nida eder ve bunun üzerine o gafiller mezarlarından kalkan ölümler gibi yataklarından doğrulurlar.»

Ey oğul! Lokman Hekim'in (11) oğluna şöyle nasihat ettiği rivayet olunur: «Oğlum! Seher vakti sen uyuduğun halde horoz uyanıp öterek senden daha firasetli (akıllı, anlayışlı) olmasın». Şu şiiri nazmeden ne güzel söylemiş:

---

(10) Süfyanı Sevrî : Hicretin ikinci asrında yaşamış kelâm ve hadîs âlimi. Mutasavvıf.

(11) Lokman Hekim : Kur'anda adı geçen, nebi veya veli olduğunda din âlimlerinin ihtilâf ettikleri ilim ve hikmet sahibi bir zattır. Hazreti Dâvudun (A.S.) tilmizidir.

Ş İ İ R

«Gecenin ortasında bir dalda, bir güvercin ah edip inledi,
Halbuki ben uyuyordum,
And olsun Beytullaha ki, ben aşkımda samimi değilim
yalan söylüyorum.
Zira gerçekten âşık olsaydım güvercinler ağlamakta beni
geçemezdi,
Kendimi Rabbime âşık zannediyorum,
Halbuki ben ağlamıyorum da, hayvanlar ağlıyor!»

İBADET VE TAAT NEDİR?

Ey oğul! İlmin hülâsası ibadet ve taatın ne demek olduğunu bilmektir.

Bilmiş ol ki taat ve ibadet sözlerinde ve fiillerinde Şâriin (Allahın ve Peygamberinin) koyduğu emir ve yasalara uymaktır. Yani söyleyeceğin, söylemeyeceğin, yapacağın veya yapmayacağın her şey daima şeriat-ı Muhammedi'ye (S.A.) uygun bulunmalıdır. Meselâ Kurban Bayramı günü ve onu takibeden günlerde oruç tutacak olursan asi ve günahkâr olursun. Yahut gasbedilmiş bir elbise ile namaz kılarsan, yaptığın fiil bir ibadet olduğu halde, yine günahkâr olursun.

Ey oğul! Sözünü ve fiilini şeriate uydurman gerektir. Zira şeriate uymayan ilim ve amel sapıklıktır. Sofilik neş'esiyle ileri geri söylenen lâflara aldanmamalıdır. Zira bu sofilik yoluna girmek ancak mücadele ile, riyazat kılıcı ile heva ve hevesini söndürmek ve nefsi öldürmekle olur. Yoksa sofiliğin verdiği neş'eyle, taşkınca söylenen lâflarla olmaz!

Bilmiş ol ki başıboş bırakılmış lisan, şehvet ve gafletle dolu kalb, sahibinin azgın (şaki) olduğunu gösterir. Eğer gerçek bir mücadele ile nefsinin öldürmezsen kalbin asla marifet nurları ile aydınlanamaz.

Bilmiş ol ki bana sorduğun mes'elelerin bazılarının cevaplarını yazı ve sözle vermek doğru olmaz. O mertebeye erişince onların mahiyetinin ne olduğunu anlıyacaksın. Eğer o mertebeye erişemezsen bunları bilmek senin için imkân

haricinde kalacaktır. Zira bunlar zevk ve duygu sahasına mahsus şeylerdir. Zevk ve duyguya hitab eden hiçbir şeyin ise sözle tarif ve tavsifi mümkün değildir. Meselâ tatlının tadı, acının acılığı ancak tatmakla bilinir. Hikâye olunur ki cinsî bakımdan iktidarsız bir erkek, arkadaşlarından birine cinsî münasebet hazzının nasıl olduğunu bir mektupla sordu. Arkadaşı ona cevabında: «Ey filân! Ben seni yalnız iktidarsız zannediyordum. Şimdi anladım ki meğer sen hem iktidarsız hem de ahmakmışsın! Zira bu haz zevk âlemindedir. Tadınca anlaşılır, yoksa yazı veya sözle anlatılmaz» dedi.

Ey oğul! İşte bana sorduğun bazı mes'eleler bu kabil-dendir. Cevaplandırılacaklarını ise «İhyau Ulûm» adlı eserimizde ve diğer kitablarımızda zikrettik. Onlara mü-racaat edersin. Sorduklarının ancak bir kısmını kısaca ve toplu olarak burada cevaplandıracağım:

Derim ki: «Hak yolunun salikine dört şey vaciptir:

1 — İçinde bid'at olmayan doğru ve sahih bir itikad,

2 — Bir daha günah işlememek hususunda nasuh bir tevbe.

3 — Hasımlarını kendinden razı etmek yolunda öyle bir gayret ki kendisinde hiçbir kimsenin hakkı kalmasın,

4 — Allah'ın emirlerini yerine getirecek kadar din ilmini ve kendini kurtaracak kadar da diğer ilimleri tahsil etmek».

Hikâye olunur ki Şiblî (Rahmetullah) (12) dört yüz üstada hizmet edip onlardan ders okudu. Sonunda dedi ki: «Dört bin hadîs-i şerif okudum ve öğrendim. Sonra onlar arasından birini seçtim ve onunla amel ettim. Zira onu iyice mütalâa ettim ve kurtuluşumu onda buldum. Eskilerin ve yenilerin bütün ilmi bu hadiste münderictir. Onu kendime yeter buldum. Şöyle ki: «Resulullah Sallallahü aleyhi ve sellem Efendimiz ashabından bazılarına: Dünya için orada kalacağın müddet (nisbetinde) çalış, ahiret için orada kalacağın müddet (nisbetinde) çalış ve Cehennem ateşi için

---

(12) Meşhur fakih, (M. 714-773). Tasavvufa meyyaldir.